

BİR DÖNEM TÜRK TOPLUM DÜŞÜNÇESİNDE OLUŞTURULMAYA ÇALIŞILAN DOĞU-BATI ALGISI

DOÇ. DR. FAZLI POLAT*

Giriş

Türk toplumunun hafızasındaki Batı ve Doğu kültürleri hakkında mutlak doğru gibi gelen pek çok bilginin, yine Batı kültürü tarafından üretildiği bir gerçekliktir. Üretilen bu gerçeklikte güya Batı, bilimi, sanayiye, teknolojiye, sanatı, edebiyatı ve medeniyeti: Doğu ise mistik inançları, tembelliği, tüketimi ve geriliği temsil ettiği telkin edilmiştir. Bu tanımlama ve anlamlandırma, tarafımızca da doğ(r)u kabul edilerek iman akidesi gibi ezberletildi ve bu tutum yine kiblesi Avrupa Birliği olan yönetici erklerce devam ettirilmektedir. Böylece, Türk toplumunda (oryantalizm) Batı'nın gözü ve değerleri ile Doğu'yu anlama ve niteleme kültürü de yerleşmiş oldu. Yine olayın bir başka boyutuyla küreselleşme diye başlatılan aldatmaca yapılanma içerisinde, Türk toplumunu bekleyen en önemli tehlikenin yine Batı tarafından empoze edilmeye çalışılan yerel kimlik üretmeleri, maalesef bizim aydın diye kendisini tanımlayan uyuyan güzellerce de tasvip görmektedir. Millî bütünlüğün bu süreçten zarar görmemesi için bu tür kavramları ve yaklaşımları kendi kültür ve zihniyet dünyamıza göre anlamlandırma gereği ortadadır. Ancak

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Gerilik, hep Doğu'nun düşüncesinde ve yaşam biçiminde arandı. Bu bakış açısı, toplumda, Batı dışı tüm beslenmelere kapıların kapatılması anlamına gelen bir zihniyetin oluşmasına zorlanmıştır.

böyle yapılması sonucu, söz konusu tanımlamalara karşı millî refleksin diri tutulması sağlanabilecektir. Aksi halde millî ve manevi olarak tüketilen bir pazar olmaktan kurtulmamız mümkün değildir. Konunun daha net anlaşılabilmesinde kavramların tanımlamaları üzerinde durmakta yarar olacağı kanısındayım.

A. Doğu ve Batı Tanımlamaları

Türkiye'de toplumsal yaşam hızlı bir dönüşüm içerisinde. Temelleri 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun Batılılaşma hareketinde olan, gerek ekonomik, gerek sosyal alanda birbirini besleyen değişimler kendi iç çelişkilerini de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye'de Batı yanlısı dönüşümün giderek hız kazanması bu çelişkileri keskinleştirmiş, böylece Batı tarzı modernleşmenin taraftarları ile buna karşı oluşan

tepkisel hareketler arasında günümüze kadar sarkan bir mücadeleyi başlatmıştır. 1718'den bugüne kadar geçen süre içerisinde, Batı'ya yüzünü dönmüş Doğu'ya ise sırtını dönmüş bir Türkiye profili ile karşı karşıya kalınmıştır. Çünkü Türkiye için Doğu, bütün kötülükleri bünyesinde toplayan bir gerilik simgesi olarak görülmüştü.

Gerilik, hep Doğu'nun düşüncesinde ve yaşam biçiminde arandı. Bu bakış açısı, toplumda, Batı dışı tüm beslenmelere kapıların kapatılması¹ anlamına gelen bir zihniyetin oluşmasına zorlanmıştır. Nitekim daha henüz cumhuriyet ilan edilmeden toplumun yönünü Batı'ya çevirmesi gerektiği noktasında M. Satı Bey 1909'da verdiği bir konferansta medeniyet ve ilerlemede geri kalışımızı şöyle açıklıyordu: "Medeniyette, birkaç yüzyıldan bu yana olağanüstü denilebilecek derecede büyük ilerlemeler ve yenilikler meydana geldi; bu ilerlemeler ve yenilikler, özellikle son kırk elli yıl süresinde akıllara hayret verecek bir dereceyi buldu. Biz bütün bu yenileşme hareketine karşı üzülmeye belirlirsek uzun zaman kayıtsız, hatta bir dereceye kadar çekingen ve nefret edercesine kaldık. Bütün medenileşmiş milletler Avrupalılar, Amerikalılar, Japonlar- birbiriyle yarışmasına ilerlemeye çalışırken, biz tersine bu genel eğilime kapılmamaya, yerimizde kalmaya çabaladık; bundan dolayı o milletlerle aramızda ilerleme ve medenileşme yönünden büyük bir mesafe açılmasına ve bu mesafenin gittikçe büyümesine neden olduk."² Tanzimat'la başlayan ve günümüze kadar gelen süreç içerisinde Türk halkı yoğunluk düzeyi dönem dönem farklılaşsa da Batı ile ilgili bu çarpıcı telkin ve tazyiklere maruz kaldığı bilinmektedir.

Türk milleti bu telkin ve tazyiklere rağmen, gerçekte tam anlamıyla ne Doğulu ne de Batılı olmuştur. Aslında kendi dinamikleri ile özdeşleşmiş Doğu ile Batı arasında bir köprü olabilmeyi başarmıştır.

Böyle bir ülkenin insanları olarak özellikle Batı-merkezli düşüncenin paradigmatik ve kavramsal eleştirisini yapmak gerektiği kanısındayız. Bu, insanı somut ve bütünsel (ontolojik temelde) bir varlık olarak ele almayan, özne-nesne, düşünce-madde düalizmiyle insanın varlık bütünlüğünü parçalayan klasik dünya tasavvurunun eleştirisi demektir. Batılı gibi düşünme ve Batılı gibi yaşama tarzının hayatın temeline yerleştirildiği son 200 yıllık sürece “modern dönem” denilmektedir. Toplum olarak, arka planını çok da iyi sorgulamadan kullandığımız özgürlük, çağdaşlık, uygarlık, diyalog ve hoşgörü gibi birçok esrarengiz ve büyüleyici kavramlar aracılığıyla değer yargılarımızı şekillendiren ve hayatımızı derinden etkileyen bu dönem, çevremize, olaylara, varlığa ve hayata “dinî ve millî” bakışımızı da etkisi altına almış bulunmaktadır.

Bu gizemli kavramlar Batı patentli olduğu için, bunlar vasıtasıyla toplumun yönlendirilmek istendiği istikamet de Batı tarzı düşünce ve Batı tarzı hayattan başkası değildir. Bu anlayışa göre, “Batı’nın ulaştığı nokta, insanlığın varabileceği en ideal ve mükemmel seviyedir. Mademki Batı dünyası bilimde ve teknolojiye bu kadar ileriye gitmiştir, öyleyse biz de ilerlemek için Batılılar gibi düşünmeli, onlar gibi davranmalı, hayata onların baktığı pencereden bakmalıyız.” yani, Batılılaşmalıyız çıkarımıyla karşı karşıya bırakılmak istenmişiz. Batılı düşüncenin kendince üretmiş olduğu “modern anlayış” ile örtüşmeyen değer yargılarımız ve anlayışlarımız, bizzat kendi toplumumuz tarafından hor görülüp ve aşağılanarak hayatın dışına itilmeye çalışılmıştır. Bizim ve daha birçok toplumun yaşadığı nice tecrübe bu durumu ispat etmektedir. Üzülerek belirtmeliyim ki, Türk toplum düşüncesi içinde iki yüzyıldır modernleşme sürecinde Batı’yla olan ilişkisinin ayrılmaz bir boyutu olarak gören yaygın bir eğilim oluşmuştur. Çoğu ideolojik önceliklerle belirlenen bu yaklaşımda yeni düşünce kalıplarıyla inşa edilen bir alan oluşturuldu. Batı’nın evrensel olma iddiasındaki değerlerine yönelik yaklaşımları modernleşmenin temel kriteri olarak lanse edildi. Yani, Türk toplumu sürecin en kritik sorunlarından biri olarak Batı-merkezlilik sorunu ile karşı karşıya bırakılmıştır.

Tanzimat’la başlayıp cumhuriyetin belirli dönemlerinde ortaya çıkan “aydınların” Batılılaşma konusunda olmazsa olmazları arasında modernleşmeyle Batılılaşmayı birlikte ve ayrılmaz bütün olarak ele aldıkları görülmektedir. Türk milletinin Batılı, uygar değerleri rahatlıkla benimseyeceklerini düşünmüşlerdi. Millî

Türk milleti bu telkin ve taz yıklere rağmen, gerçekte tam anlamıyla ne Doğulu ne de Batılı olmuştur. Aslında kendi dinamikleri ile özdeşleşmiş Doğu ile Batı arasında bir köprü olabilmeyi başarmıştır.

“Modernleşme”, Doğu-Batı gibi farklılaşmaların bir karşılaşmasından öte bir anlam kazanarak dünya ölçeğinde geçerliliğe sahip yeni bir kültürel düzeyi yakalama çabalarının ifadesi olarak kabullenildi.

şuura varmanın ve bağımsız bir millet olmanın yolunun, sahip olunan değerlerin (anti-Osmanlı) terk edilmesinden geçtiği ve aynı sürecin çağdaşlaşmak için de geçerli olduğuna inanılmıştı. Bir diğer ifadeyle, onlara göre yaratılmak istenen yeni Türk toplumunun kendi kimliğini kazanmasının biricik formülü, Osmanlı kültürünü tamamen terk etmek, onu unutmak, izlerini tamamen yok etmektir. Hedef net olarak ortaya konmuştu: Türk toplumunun zaman içinde Osmanlı uygarlığı içinde dinî kuralların geçerli olması nedeniyle geri kaldığı, kendi dilini ve kimliğini kaybettiğidir. Çağdaş, uygar bir hayat yaşayan Türklerin Osmanlı gibi bir yapıyla karşılaşmamış olsalardı çok daha farklı bir konumda bulunacağından emin olan toplum mühendisliği yapanlar, bu nedenle geçmişi niteleyen ve hatırlatan her duruma saldırmışlardır.³

Konuya en somut Japonya örneğiyle yaklaşıldığında görülecektir ki, durum iddia edildiği gibi değildir. Japon toplumunun birçok düzeydeki çalışma kabiliyeti, ister beğenelim ister beğenmeyelim ilgi çekicidir. Geleneklerinin çoğunu korumasına rağmen Japonya bir endüstriyel güç merkezi, bir ekonomik dinamodur. Robertson’a göre, Japonya’nın gözle görülür ekonomik gelişiminin temelinde yatan gelenekler, onun deyimleriyle ‘dinî altyapı’dır. Aslında Japon toplumu tam bir global toplumdur. Bu globalliğin bir kısmı Japon toplumunun yeni dinlerinin olduğu kadar, onun geçmişteki daha eski dinsel geleneklerini içerebilme yeteneğinin de bir örneğidir. Robertson, Japonya’nın global bir toplum olmasını, dünya ile uyumlaşmasına bağlamaktadır. Robertson, “Doğu ve Orta-Doğu Asya toplumları Japonya’dan nasıl öğrenilebileceğini öğrenmek zorundadır” der.⁴

Günümüzde Batı ile ilgili “öncelikle ekonomik ve siyasal alanda, daha sonra ise tüm değerler alanında dünya görüşünü temsil edecek bir genişlik ve derinliğe ulaştığı, onun bu gelişimine ayak uyduramayan öteki kültürler için “modernleşmek” tek çıkar yol olduğu” ile ilgili kanaat yaygın bir şekilde gelişti. “Modernleşme”, Doğu-Batı gibi farklılaşmaların bir karşılaşmasından öte bir anlam kazanarak dünya ölçeğinde geçerliliğe sahip yeni bir kültürel düzeyi yakalama çabalarının ifadesi olarak kabullenildi.⁵

Bu anlayış zamanla, toplumun birçok temel kavramlarını ve değer yargılarını unutturdu. Kelimenin tam anlamıyla bir kimlik erozyonuna uğrattı. İleri ve uygar olmak adına toplum ve fert olarak bizi biz yapan yerli ve millî değerlerimizi arkamıza atmak durumuyla karşı karşıya kaldık. Dünyanın tek merkezli ve tek kutuplu bir hayata doğru hızla itildiği günümüzde kendi öz değerlerimizi yeniden

devreye sokmamız toplumumuz açısından hayati bir önem arz ettiği kanısındayız. Batı, kendini empoze etme kapasiteli bir proje ortaya koymuş ve hâlen bu projenin müzakere edilebilirliği ya da edilemezliği tartışması yine Batı düşünce gelenekleri içinde yapılmaktadır.⁶

Bu projenin aslı da, insanı ve toplumu gerek yaşam biçimi gerekse düşünce biçimiyle tek tipleştirmeye çalışarak devreye sokmak istedikleri planlarının gerçekleşmesinde ayak bağı olabilecek her türlü ihtimalleri tasfiyeden başka bir şey değildir. Mamafih, bütün bu eleştirel bakış açılarına rağmen, Batı dışından ne akademik ne siyasi ve ne de entelektüel bir çözüm önerisi de gelmiş değildir. Batı dışı toplumların ortaya koyduğu, bilinen, alternatif bir projeden de söz edemiyoruz. Bu durumda, Batılı kuramların yerine yerli bir bakışı geliştirme çabası açısından ortaya konabilecek her türlü düşünce ve fikir, daha özgürleştirici alan oluşturacağı kanısındayız. Batı merkezli olmaktan belli ölçülerde uzaklaşmış yaklaşımlar, Batılı olmayan toplumların anlam üretme sürecini, toplumun öznel gerçekliği içinden anlama imkânı sağlayacaktır. Ancak, Doğu toplumlarının kendilerine ait anlam üretmeleri yerine Batı'nın Doğu'yla ilgili ürettiği anlamlar içerisinde kendisine yer arama refleksi sergilemiştir.

Edward Said, Doğu'nun nesnel bir bilgi olmadığını, Batı sömürgeciliğinin Doğu üzerinde hegemonya geliştirmek amacıyla oluşturulduğunu vurgular. "Tüm olumlu değerlerin taşıyıcısı olan Batı, her türlü olumsuzluklarla boğuşan Doğu'yu kurtaracak güç" biçiminde tanımlanır. Said'e ve belli başlı eleştirmenlere göre Batı, yarattığı Doğu üzerinden kendini tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, "Doğu'yu adam etmek" en önde gelen amaçtır. Öyleyse bilim ve teknolojiye kendini gösteren rasyonel Batı düşüncesine karşı hamasi duygular besleyerek modernlik karşıtı olmak için bunun Doğu'nun manevi kültürünün parçalayıcısı olduğunu söylemekte zavallılıktan başka bir şey değildir. Diğer bir deyişle, kendi kültürel dinamikleri harekete geçirme yerine, bunları Batı aleyhtarlığını kullanarak taraftar edinmek ve böylelikle kendi savaşımını güçlendireceğini sananlar⁷ da kendilerini aldatmadan başka bir şey yapmamışlardır. Özellikle Türk toplumu açısından düşünüldüğünde, "modernleşme"nin öznesine Batı düşünce tarzı konduğu için, cumhuriyetin toplumu modernleştirici projesi de yeterince başarılı olamamıştır. Hâlbuki Türk toplumunun modernleştirilme projesinin öznesinde gerçekte yerli ve millî refleksler harekete geçirilerek köylülükten kurtulup kentliliğin ve kentsel fonksiyonların toplumsal ilişkilerde egemen olması sağlanabilseydi yirminci asrın şu son yıllarında toplumsal hayatın kent tipi üretim tarzına geçilmiş ve gerçekte modern bir toplum oluşması temin edilmiş olurdu. Ama ne hazindir ki, meseleye bu şekilde bakılmamış, bilakis dikkatler başka yönlere yöneltmiştir.

B. Geleneksel Doğu Medeniyetinden "Modern Batı" Kültürüne

Öncelikle geleneksellik modernlik kavramları üzerinden hareketle Doğu ve Batı toplumlarının anlamlandırılması üzerinde durmamız konunun anlaşılması

Doğu medeniyeti ile Batı kültürünün gelenek kavramından anladıkları anlamlar ve buna bağlı olarak yaptıkları yorumlar da değişik tarzda karşımıza çıkmaktadır.

açısından doğru olacağı kanısındayız. Burada yeri gelmişken şunu açık bir şekilde ifade etmek gerekir ki, Doğu medeniyeti ile Batı kültürünün gelenek kavramından anladıkları anlamlar ve buna bağlı olarak yaptıkları yorumlar da değişik tarzda karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi Batı'nın gelenekçi olarak vurguladığı unsurlar Doğu için kastedilen şeylerin aynısı değildir. Doğu zaviyesinden bakıldığında *gelenekçi* kavramını Doğu için kullanan bir Batılı, Doğu kriterlerine göre bu sözcüğün daha anlamını dahi bilmemektedir.⁸ Buna bir örnek verecek olursak, bir yabancı istilasına karşı gösterilen direnç bir batı toplumunun vakıası olduğu zaman, bu bir *yurtseverlik* olarak

nitelendirilir ve tüm övgülere lâyık olur. Aynı şey bir doğu toplumunun vakıası olduğu zaman ise bu bir *bağnazlık* ya da *yabancı düşmanlığı* olarak nitelendirilir. Bu durum yansıtılmak istenen sosyolojik olgunun açıklanmak istendiği kavramlarda baskın kültürün hegemonyasını da yansıtmaktadır. Bu anlamda Batı kültürü baskın güç olarak kavramlarda dahi belirleyici güç olarak kendini hissettirmektedir.⁹ Böylece geleneksel insan zihniyeti, modern insan zihniyetinin karşıtı olarak görülür. Geleneksel toplumlardaki insanların davranışlarına duygular hâkimken, modern insan rasyoneldir. Rasyonellik modern insanı geleneksel insandan ayıran temel özellik olarak nitelendirilir.¹⁰ Maalesef geleneksellik modernlik olguları kavramsal olarak zihinlere bu şekilde nakşedilmiştir.

Böylece geleneksel toplumlarda bireyin hareket alanını kısıtlayan kurum ya da norm ve değerlerin belirleyici rolü, modernite ile birlikte arka plana itilmiştir. Hâlbuki modernleşme öncesi dönemde gündelik hayat içeriği büyük ölçüde değerler etrafında şekillenir ve böylece gelenek, sosyalleşme süreciyle kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılırdı.¹¹ Modernleştirme süreci değerlere ve geleneğe bağlı sosyalleştirmenin gerçekleştirildiği aile ortamına çok fazla nüfuz edemediği için değiştirme olanağı bulamamıştır. Bu dönemde ailenin geleneksel değerlerini sonraki kuşaklara aktarma işlevini başarıyla sürdürdüğü görülmüştür.

Gerçekte modern dönemlerdeki kentleşme sosyal çevrenin kontrolünü azaltarak, yaygınlaşan eğitim sistemi pozitivist zihniyeti güçlendirerek, okul ve iş ortamları karşı cinsle ilişki fırsatlarını sağlayarak, sanayileşme, gelir düzeyi ve tüketim arzularını arttırarak toplumsal yapı üzerinde önemli etkiler yapmıştır.¹² Bu durum da insanı daha çok ihtirasa, doymak bilmeyen açlığa, bencillığe ve yalnızlaşmaya itmıştır. Türk toplumu da cumhuriyetin ilanıyla hızlanan bir süreçle çok özgün bir modernite tecrübesi yaşamış ve yaşanmaya devam etmektedir. Tepeden inme, empoze edilmiş ve toplumun genel dinamiklerine, geleneksel döngülerine

uyum sağlamaktan ziyade kırmaya çalışan bir modernleşme söz konusu olmuştur. Günümüzde ise modernite sorgulanmaktadır. Türkiye' den baktığımız zaman genel olarak moderniteyi sorgulamak için bol miktarda malzeme bulabiliriz: Modernizasyonun hızlı olması, yabancı referanslar dünyasından devralınmış olması nedeniyle yaşanan gerginlikler, moderniteyi bu sorgulama için kullanılacak malzemenin zenginleşmesine neden olmuştur.

Tarihî süreç içerisinde toplumlar çeşitli aşamalardan geçtiler. Bunlardan biri, bundan binlerce yıl önce gerçekleşen göçebelikten yerleşik hayata geçmektir. İkincisi ise, bundan iki yüzyıl önce gerçekleşen tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişti. Bunu geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş olarak da adlandırabiliriz.¹³

Modern-öncesi toplumlardan modern topluma geçişle birlikte, bireye geniş bir özgürlük alanı tanındığı ifade edilmektedir. Ancak modern toplum, bireyler açısından tüm baskılardan arındırılmış bir toplum değildir. Geleneksel toplumlardan modern topluma geçiş, beraberinde bireye farklı tür baskıları da getirmiştir. Sosyal bilimlerdeki kuramsal çalışmaların gündeme getirdiği eleştiriler bu tür baskılara dikkatimizi çekmektedir. Bu eleştirilere göre, evet, modern toplumda birey artık özgürdür ama bu özgürlüğünde yapayalındır. Çünkü bireyler oluşturmuş oldukları özgürlük alanlarına hiç kimseyi müdahale ettirmediklerinden, bu alanda yapayalın kalmışlardır. Dev kentlerde yaşamakta, dev bürokrasilerin çarkları altında ezilmekte, iktidarların yaşamı hakkında verdiği kararlara ara sıra oy vermenin dışında hiçbir etken alana katılamamakla birlikte, giderek edilgenleştirilmektedir. Kitle toplumunun bireyi, çaresizliğe ve yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Kapitalist ekonomi her bir bireyi herkesin sahip olduğu "şeylere" sahip olmaya zorlamakta, para hırsı yaşamın anlamını belirlemektedir.¹⁴ Böylelikle modernitenin yaratmış olduğu insanın "meta"dan başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır. Üreten ve tüketen bir "meta" Batı medeniyetinde insan ben merkezlidir, vermeyi bilmez. O, daha çok kendini ön plana çıkartarak almayı sever. Hemen her şey menfaat üzerine kuruludur. Doğu medeniyeti ve dolayısıyla İslam medeniyeti çerçevesindeki insan, diğerkâmdır. Önce kendini değil, düşünmesi gerekeni düşünür. Bu insan evladını, eşini, anne-babasını, kardeşini komşusunu, milletini ve insanlığı düşünür. Bu tavır, sadece hizada değil, seferde de korunur. Doğu'nun zengin duygu ve his dünyasının karşısında batıda tam bir duygusuzluk ve hissizlik hâkimdir. Doğu'da daha çok kalbin rehberliğinden söz edilirken Batı akli rehber

Modern-öncesi toplumlardan modern topluma geçişle birlikte, bireye geniş bir özgürlük alanı tanındığı ifade edilmektedir. Ancak modern toplum, bireyler açısından tüm baskılardan arındırılmış bir toplum değildir.

edinir. Yani, Doğu gönül insanı üretirken Batı akıl insanı üretir. Doğu medeniyeti sadece görünenlerle ilgilenmeyip daha başka şeylere ve derinlere bakarken Batı medeniyeti sadece görüleni veri olarak kullanır. Doğu medeniyeti kalp gözüyle bile görmenin yollarını bulmuşken Batı medeniyeti insanın gözünü bile kör etmiştir. İşte Batı insanı ve medeniyeti budur.

Fakat asıl üzücü olan, Türk aydınlarının bir kısmı Batı'nın Orta Çağ karanlığından kurtulup "moderniteye ve medeniyete" kavuşma yolunda geçirdiği serüvenin Türk toplumu için de geçerli olduğu inancıyla hareket etmeleri idi. Günümüzde modern toplum kategorisinde görülen «Batı Orta Çağı» gerçekten karanlık bir çağdı. Kilisenin ve kilise babalarının istismar ve istibdadı altında geçen bu devir, tarihte bir kara leke gibi duracaktır. Kilise ve kilise babaları, «din adına» öyle cinayetler işlemişler ve nefret toplamışlardır ki, Avrupalı birçok aydın, «kiliseye karşı nefretin», belki bilerek, belki bilmeyerek ateizmi bir kurtuluş olarak görmüşlerdi. Bugün dahi birçok Avrupalı aydınının tavrı budur. 18. asırdan bu yana, kiliseye kafa tutan herkes «modern», «ileri» ve «inkılapçı» olarak tanınmış ve itibar görmüştür.¹⁵

Bu örneklem üzerinden hareketle Türk toplumunun modernleşmesi ve yeniden inkişafı için bağlı bulunduğu değerlerden koparılmasıyla mümkün olduğu tezleri hem aydınlarımız ve hem de siyasilerimiz tarafından zaman zaman ileri sürülmüştür. Bu mesnetsiz ve tutarsız yaklaşımları dile getirenler bu düşüncelerinde, ideolojik ve maksatlı değillerse, bu durum ancak ve ancak Türk toplumunun yüz yıllardır sahip olduğu değerlerin niteliği hakkında bilgi sahibi olmadıklarıyla açıklanabilir.

Türk toplumunda Batı'ya ilişkin eleştirilere bakıldığında, Batı'nın Hristiyan olması, farklı yaşam biçimlerinin bulunması gibi nedenlerden kaynaklanan eleştirilere pek rastlanmaz. Dinsel ve kültürel farklılıklar dile getirilmekle birlikte, bu farklılıklar bir eleştiri olarak değil, farklılıkları vurgulamak için yapılmaktadır. Eleştirilerin öznesinde daha çok, Batılı ülkelerin uluslararası alanda yürüttükleri siyasal uygulama ve tutumları bulunmaktadır.¹⁶

"Modern Batı", kendisini inşa ederken ötekini "Doğu" olarak kurgulamış, insanlığa ait olan bütün gelişmiş, iyi, üstün özellikleri kendisine ve kendisinin temsil ettiği kapitalist-pozitivist rasyonelliğe atfetmiş, geri ve kötü olanı ise kendi dışındaki toplumlara mal ederek, kendisi ve diğerleri olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bu süreçte Batı'nın, Doğu'yu bir bilgi nesnesi olarak inceleme yerine, onu üretme çabası içine girmiştir.

Böylelikle Batı, kendi değerlerini medeniyetin yegâne değerleri olarak dünyanın tamamına ihraç etmeye çalışmıştır. Bu bakış açısına göre, çalışma ve yatırım Batılı bireye, tüketim, uyumsuzluk ve har vurup harman savurma Doğulu bireye, rasyonelite Batıya, akıl-dışılık (irrasyonelite) Doğu'ya aittir. Böylece Doğu, tetkik

konusu hâline gelen bir “nesne” olarak kendisine yabancılaştırılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Öyle ki, buradan yola çıkılarak Batı’nın, Doğu’nun, kendi kendisini anlamasından bile daha çok onu anladığı şeklinde bir değer yargısı geliştirilmiştir. Doğu’yu despotik yönetimlere meyilli olmakla yani otoriterliğe yatkınlıkla değerlendiren pozitivist Batılı bakış açısı kaçınılmaz olarak bir aydın despotizmi yaratmıştır.¹⁷ Böyle bir bakış açısı içerisinde Batı ve Batı-dışı toplumların ilişkileri, medeniyetlerin karşı karşıya gelmesi veya diyalogu biçiminde değil, medeni olanla-olmayanın, ileri

Böylece Doğu, tetkik konusu hâline gelen bir “nesne” olarak kendisine yabancılaştırılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

olanla-geri olanın karşı karşıya gelmesi ve ileri olanın geri olanı ilerletmesi, medeni olanın, medeni olmayanı medenileştirilmesi olarak görülmüştür. Batı-dışı toplumlar ilerlemek-medenileşmek istiyorlarsa, Batı’nın geçmiş olduğu yollardan geçmeli, “Batılı değerleri kendi değerleri gibi özümsemelidirler” anlayışı Batı-dışı toplumlara dayatılmış, bazen de bu fikir, Batı-dışı toplumların entelijensiası tarafından kabul görmüş ve bizatihi bu jakoben grup tarafından topluma dayatılmaya çalışılmıştır.¹⁸ Çok enteresandır ki, Türkiye tarihi, hem bir Batılılaşma, hem de Batılılaşmaya karşı bir direncin tarihidir. Bu da göstermektedir ki, Türk toplumu bu konuda henüz karar vermiş değildir. Bu durumun en bariz göstergesi de siyasal iktidarın dört elle sarıldığı Avrupa Birliği Üyeliği konusundaki yoğun iştahına rağmen toplumun bu konudaki ayak sürümesi ve konuyla ilgili sağduyusu galip gelmektedir.

Sonuç

Türk toplumunun tarihî geçmişinde, güçlü olduğu dönemlerde ezmeyen, zayıf olduğu dönemlerde eğilmeyen medeni ve onurlu bir geçmişi vardır. Bu duruş, hem zihniyet olarak hem de coğrafi olarak iki farklı dünyanın tam ortasında yani sentezinde yer almaktadır. İnsanlık, ne Doğu uygarlığını inşa eden sadece kalp (duygu) ne de Batı uygarlığını var eden beyin-zekâ ile yoluna devam edebilir. Türkiye ve onun geçmişi, her iki uygarlığın eksiklerini tamamlayan bir pratik sunmuştur. Konuyla ilgili yapılmış birçok alan çalışmalarında Müslüman ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de Batılı olan her şeye kategorik bir karşıtlığın bulunmadığını, “Batı’ya karşı öfke” şeklinde beliren olumsuz duyguların esas olarak Batılı devletlerin siyasi uygulamalarına karşı bir öfkeyi yansıttığını ifade etmek, siyasi olanın düzeltilmesi halinde bu öfkenin dinebileceği anlamına gelmektedir.

Türk toplumunda “Batı”ya karşı kültürel, dinsel ya da medeniyet temelli bir karşıtlığın bulunmadığı, Batı’ya karşı gösterilen tepkinin Batılı devletlerin uluslararası politikalarına yönelik olduğudur. Bunu en büyük ispatı da Türk halkının Avrupa Birliğine girme konusunda ilk dönemlerde çok istekli olduğu hâlde, sırf AB üyesi ülkelerin artık ikiyüzlü de değil çok yüzlü güvenilir olmayan

siyasi tutumları karşısındaki Türk halkının AB karşıtlığına dönüşmesi zaman zaman yapılan anketlerde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, amacımız Batı'ya küfretmek ya da Batıyı recmetmek değildir. Geri kalışımızın sebebini Batı'ya bağlamak asla doğru bir yaklaşım olamaz. Amacımız, yaklaşık yüzyıldan beri Türk toplumunun gelişmesi ve modernleşmesinin ancak Batılı gibi düşünmekten ve daha da ilerisi, Batılı gibi yaşamaktan geçtiğini bu topluma dayatanların yanlış bakış açılarını ortaya koymaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi kendi öz değerlerini ve dinamiklerini harekete geçiremeyen bir toplumun yabancı olduğu hatta ötekileştirdiği yapı üzerinden hareketle kalkınması ve gelişmesi mümkün olamayacağı gibi uzun vadeli ve köklü bir yapı da oluşturamaz. Konuya Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün bir sözüyle son vermek istiyorum.

“Milletimiz, milliyetini umursamazlığının çok acı cezalarını gördü. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak; evvela biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün efal ve harekâtımızla gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin avıdır.”¹⁹

(Endnotes)

- 1 ERKİLET, Alev (2009), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, “Modern Türkiye’de Doğu Düşüncesine Yaklaşımlar”, İstanbul: İletişim Yay. C.9, s. 1066-174.
- 2 BEY, M. Satı (2002), *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 11.
- 3 ASLAN, Cumhur “Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisinin Temelleri: Türkleşmek, Çağdaşlaşmak ve Anti Osmanlılık_I”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 43, Kasım-Aralık 1996, s. 62-67.
- 4 KHONDER, Habibul Haque “Globalleşme Teorisi Eleştirel Bir Değerlendirme”, çev. Betül Duman, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 44, Ocak-Şubat 1997, s 65-85.
- 5 bk. AKÇA, Gürsoy - HÜLÜR, Himmet “Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2004, s. 23
- 6 PAKER, K. Oya (2004), *Doğunun ve Batının Yerelliği, Bireylik Bilgisine Dair*, Editör; Sibel A. Arkonaç, İstanbul: Alfa Yayınları, s.13.
- 7 BULUNMAZ Ali “Doğudan Bakınca”, <http://bulunmazali81.blogspot.com/2009/03/dogudan-bakinca-ali-bulunmaz.html>. Erişim;10/ 9/ 2012.
- 8 GUENON, Rene (1999), *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul: Verka Yayınları, s. 57.
- 9 Guenon, *age.*, s. 154.
- 10 SAYIN, Önal (1990), *Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri*, İzmir: Ege Üniv. Basımevi, s.102.
- 11 MERİÇ, Nevin (2000), *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi*, İstanbul: Kaknüs Yay. s. 28.

- 12 BULAÇ, Ali (2011), “Örf Adet ve Gelenek”, *Din ve Gelenek*, İstanbul: İSAV. Yay. s. 296-297.
- 13 UYAR, Hakkı (2001), *Türk Siyasal yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, İzmir: Büke Yay. s.1.
- 14 TOPRAK, Binnaz (2008), Türkiye’de Farklı Olmak, Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi, “Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler”, İstanbul s. 3.
- 15 ARVAŞI, S.Ahmed (2008), “Batı’daki Buhran ve Batı Hayranlığı”, *Hasbihal*, cilt 1. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, s.17-18.
- 16 BÜLBÜL, Kudret – ÖZİPEK, Bekir Berat “Türkiye Toplumunda Batılı Algısı: İlk Bulgular”, *tez k i r e, düşünce siyaset, sosyal bilim dergisi, Sayı: 43-44, Nisan-Eylül 2006 s. 169-185*
- 17 ÇAYLAK, Adem (2005), *Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen –Bir Şerif Mardin Çözümlemesi*, Ankara: Kadim Yayınları, s. 30-51.
- 18 NİŞANCI Şükrü - ÇAYLAK Adem, “Medeniyet ve Kültürler Arası İlişkilerde Anti-Pozitivist ve DiyalojikYeni Paradigma Arayışı”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, c.7, Sayı 13, s. 224 – 236.
- 19 İŞBİR, Eyüp G. *Atatürkçü Düşünce Özellik Taşıyan Önemli Yaklaşımlar*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları:867,s.13.